

SUVDAN SAMARALI FOYDALANISH

Shonazarov Jonibek Yomg'irovich

*“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti,
doktoranti*

jonibekshonazarov@gmail.com

Bobojonov Nurimon Shaxriyor-o'g'li

*“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti,
talabasi*

nurimonbobojonov@gmail.com

Maxmiyev Afro'zbek Dadaxon o'g'li

*“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti,
talabasi*

afruzmaxmiyev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Suv resurslaridan oqilona va samarali foydalanish ko'p jihatdan ushbu muhim jarayonni boshqarishda qo'llaniladigan uslublar bilan belgilanadi. Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish tizimi bozor iqtisodiyotini, qolaversa barcha iqtisodiyot sohalarini rivojlantirish sharoitida rang-barang moddiy va boshqa boyliklar ishlab chiqarishning jamiyatning bugungi kun talablariga javob beradigan yerdan foydalanish tizimini yaratish yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oqilona tushunchasi, oqilona suvdan foydalanish, suvlardan oqilona foydalanish muammosi.

Abstract. In this article, the rational and efficient use of water resources is largely determined by the methods used in the management of this important process. The management system of water resources use, in the context of the development of the market economy, and in addition, the creation of a land use system that meets the requirements of today's society for the production of various material and other resources, is highlighted.

Key words: Concept of rational, rational use of water, problem of rational use of water.

Абстрактный. В данной статье рациональное и эффективное использование водных ресурсов во многом определяется методами управления этим важным процессом. Выделена система управления использованием водных ресурсов в условиях развития рыночной экономики, а также создание системы землепользования, отвечающей требованиям современного общества по производству различных материальных и других ресурсов.

Ключевые слова: Понятие рационального, рациональное использование воды, проблема рационального использования воды.

Suvdan oqilona va samarali foydalanish zaruriyati, eng avvalo, uni tabiiy resurs sifatidagi o'ziga xos xususiyatlari bilan asoslanadi. Foydalanishning ko'p maqsadliligi, o'lchamlarni chegaralanganligi, boshqa resurslar bilan almashtirib bo'lmasligi, uni bir joydan boshqaga ko'chirib bo'lmasligi, o'z xususiyatlarini

yomonlashmaslik, aksincha ularni yaxshilash xususiyati. Suvdan qishloq xo‘jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida foydalanish, boshqa tabiiy resurslar bilan birgalikda, ularni ma’lum bir maqbul nisbatlaridagina mumkindir. Bundan tashqari, jamiyatning moddiy hamda boshqa turlaridagi boyliklarga doimo o‘sib borayotgan talabi suv resurslaridan foydalanish hamda ularni muhofaza qilishga ehtiyotkorlik munosabatida bo‘lishi talab qilinadi.

Suvdan oqilona va samarali foydalanish aynan ushbu turdagi resursdan foydalanish darajasini oshirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yishidan qat’iy nazar, ularning mohiyati va metodologiyasi turlichadir. Shu bilan bir qatorda, maxsus adabiyotlarda bu kunga qadar ushbu tushunchalar to‘g‘risida yetarli darajadagi qoidalar mavjud emas. Ko‘pgina bu terminlar ostida turlicha tushunchalar beriladi, natijada bu suvdan foydalanishning amaliy masalalarini hal qilishda hamda nazariy tadqiqotlarda ma’lum tushunmovchiliklarga olib keladi. Ushbu tushunchalar mazmunini anchagina kengroq ko‘rib chiqamiz. “Oqilona suvdan foydalanish”ning mazmuni anchagina murakkab va majmuali tushinchadir. Suvdan oqilona foydalanish deganida, odatda ma’lum bir maqsadni ko‘zlagan xolda insonni suvga nisbatan ma’lum maqsadli, oqilona harakati tushiniladi. Bunda qo‘yilgan maqsadga erishish uchun tanlanadigan usullar hamda vositalar turlicha bo‘lishi mumkin, ya’ni ushbu tushunchani hayotga tadbiiq qilishda turlicha usullardan foydalanish mumkin. Shuning uchun, davlat miqyosida suvdan oqilona foydalanishning mazmuni to‘g‘risida so‘z yuritilganda, ushbu tushunchani tadbiiq qilish vositalari va uslublari jamiyatini rivojlantirishning iqtisodiy qonunlariga asoslangan, ushbu jamiyatdagi iqtisodiy-ijtimoiy aloqalar hamda munosabatlar ob’ekti sifatidagi suvni mavjud bo‘lish qonuniyatlarini hisobga olish albatta o‘z ichiga oladi. Bunda suvdan foydalanish, qoidaga binoan qabul qilingan mezonlar, shartlar nuqtai nazaridan belgilanadigan “oqilonalik” jarayoni u yoki bu cheklashlar bilan aniqlanadi (saqlanadi).

Masalan, suvdan foydalanish iqtisodiy samaradorlik uchun ma’lum bir zarar bilan oldindan aniqlangan, zaruriy ijtimoiy samaradorlik bilan oldindan aniqlangan bo‘lishi mumkin. Suvlardan oqilona foydalanish iqtisodining barcha tarmoqlarida va noishlab chiqarish sohalarida suv resurslaridan ilmiy asoslangan, ma’lum bir maqsadli foydalanishni ko‘zda tutadi. U mamlakat suv fondini maqsadli mohiyati bo‘yicha taqsimlanishini (tarkibini belgilashni) hamda ulardan imkon boricha yuqori samaradorlik bilan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Suvdan oqilona foydalanish muammosining bosh mazmuni professorlar suv resursini xalq xo‘jalik ishlab chiqarishga mumkin qadar tejamkorlik bilan jalb qilishi hamda ulardan yaxshiroq foydalanish, resursni qayta tiklash hamda muhofaza qilish, deb tushuntiradilar. Ushbu mualliflar fikricha, “Suvdan oqilona foydalanish-bu, eng avvalo, davlat tomonidan belgilangan maqsadga muvofiq ijtimoiy chiqarishda undan foydalanish samaradorligini ta’minlashdir”. Bunda suvdan oqilona foydalanish vazifasi ular tomonidan shunday aniqlanadi: “Har qanday faoliyatning o‘ziga xos sharti hamda qishloq xo‘jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatidagi suvdan foydalanish jarayonida suvni boshqa tabiiy omillar bilan o‘zaro ta’sirining foydaligini hisobga olgan holda va suvni muhofaza qilishda mumkin qadar yuqori samaraga erishishdir”. Professorlar suvdan foydalanish darajasining ko‘rsatkichlari noinki

iqtisodiy natijalarni, balki shu bilan bir qatorda, undan foydalanishning oqilonaligini ham yoritish zarur, deb hisoblaydilar.

Suvdan samarali foydalanish iqtisodiy toifa hisoblanadi, ammo bu tushuncha, qoidaga binoan, faqatgina qishloq xo‘jaligida foydalaniladigan suvga dahldor bo‘lgan iqtisodiy yoki xo‘jalik mazmuni bilan chegaralanmaydi. U ijtimoiy, rekreatsion hamda tabiatni muhofazalash samaradorlik tushunchalarini ham o‘z ichiga oladi. Suvdan foydalanishning har bir qirrasiga shunga mos tarzdagi, belgilangan: ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ekologik va boshqa samaradorliklar mos keladi. Agarda suvdan foydalanishni faqatgina qandaydir bitta qirrasiga bo‘yicha qarasaq, amalda ham ushbu qaralayotgan qirrasiga mos keluvchi samaradorlikni aniq turi bo‘yicha eng yuqori natijaga erishish mumkin bo‘ladi. Bunda aniq bir tur bo‘yicha eng yuqori samaradorlikka boshqa turlar bo‘yicha samaradorlikning pasayishi evaziga erishiladi, negaki suvdan foydalanishning boshqa (qolgan) qirralarining talablari birlamchi, boshlang‘ich shartlar sifatida qabul qilinmagan. Boshqacha so‘z bilan aytganda, qanday bir aniq turni eng yuqori samaradorligi, qachonki suvdan foydalanish shuncha mos keluvchi bitta qirrasiga talablarining shartlari asosida amalga oshirilsa, xususiy hodisa hisoblanadi.

Har qanday suvdan foydalanish samaradorligini baholash asosida suvdan foydalanish samaradorligi yotadi. Agarda suvdan maqsadli foydalanish bitta, ikkita yoki uchta turdagi samaradorlikni olish bilan bog‘liq bo‘lsa, mavjud bo‘lmagan boshqa samaradorlikning qiymati nolga teng bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Norkulov, B., et al. "Analysis of channel processes in the bottom of the dam." National Association of Scientists 2.68 (2021): 32-36.
2. Shomurodov A. et al. Improving the operation conditions of Amu-Bukhara machine channel //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2023. – Т. 2612. – №. 1. – С. 020018.
3. Муродов, Р. А., Барнаева, М. А., Ибодов, И. Н., & Ёкубов, Т. А. (2020). Динамика объемной влажности при послойно-поэтапном рыхлении на фоне горизонтального систематического дренажа. Экономика и социум, (11 (78)), 933-936.
4. Suyunov, J., & Bobomurodova, M. (2021). Purpose of floating structures for all types of water supplying structures. European Scholar Journal, 2(12), 126-129.
5. Shomurodov, A. A., Qurbonov, K., Ergashev, X. E., Baratov, D. D., & Qurbonov, S. (2023, February). Measures to reduce negative effects of waste using the Amu-Bukhara machine channel. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1138, No. 1, p. 012010). IOP Publishing.
- Norkulov, B., Khujakulov, R., Kurbanov, I., Kurbanov, A., Jumaboyeva, G., & Kurbanov, A. (2023). Regime of deposition of sediments in the head settlement basin of the supply channel of pumping stations. In E3S Web of Conferences (Vol. 365, p. 03045). EDP Sciences.